

CHIẾN LƯỢC DỊCH THUẬT CỦA SINH VIÊN CHUYÊN NGÀNH TIẾNG ANH TRONG VĂN BẢN CHUYÊN NGÀNH

Phan Thanh Tuấn

Khoa Ngoại Ngữ, Trường Đại học Công nghệ Đồng Nai, thành phố Biên Hòa, Việt Nam

Email: phanthanhtuan@dentu.edu.vn

Tóm tắt: Bài báo này nhằm khảo sát các chiến lược dịch thuật được sinh viên chuyên ngành tiếng Anh sử dụng trong quá trình dịch các văn bản chuyên ngành. Thông qua việc phân tích bài dịch và phỏng vấn, nghiên cứu xác định các chiến lược phổ biến, các yếu tố gây khó khăn và mức độ hiệu quả của từng chiến lược trong việc đảm bảo độ chính xác và tính phù hợp của bản dịch. Kết quả cho thấy sinh viên thường áp dụng các chiến lược như dịch sát nghĩa, diễn giải lại, vay mượn từ vựng và chuyển đổi ngữ cảnh, tùy thuộc vào độ khó và đặc điểm chuyên ngành của văn bản. Những phát hiện từ nghiên cứu góp phần cung cấp dữ liệu thực tiễn cho việc cải tiến chương trình đào tạo dịch thuật trong các trường đại học.

Từ khóa: Chiến lược dịch thuật; sinh viên chuyên ngành tiếng Anh; văn bản chuyên ngành; năng lực dịch thuật; khó khăn ngôn ngữ

AN INVESTIGATION INTO TRANSLATION STRATEGIES USED BY ENGLISH-MAJORED STUDENTS IN SPECIALIZED TEXTS

Phan Thanh Tuấn

Faculty of Foreign Languages, Dong Nai Technology University, Bien Hoa City, Vietnam

Email: phanthanhtuan@dentu.edu.vn

Abstract: This study aims to investigate the translation strategies employed by English-majored students in translating specialized texts. Through the analysis of translation products and semi-structured interviews, the research identifies the most commonly used strategies, the difficulties students face, and the effectiveness of each strategy in ensuring accuracy and appropriateness in the target language. The findings reveal that students frequently adopt strategies such as literal translation, paraphrasing, borrowing, and contextual adaptation, depending on the complexity and disciplinary features of the source texts. These findings provide practical insights for improving translation training programs at the university level.

Keywords: Translation strategies; English-majored students; specialized texts; translation competence; linguistic difficulties

Nhận bài: 06/05/2025

Phản biện: 06/06/2025

Duyệt đăng: 10/06/2025

I. ĐẶT VẤN ĐỀ

Trong bối cảnh toàn cầu hóa và chuyên môn hóa ngày càng sâu rộng, nhu cầu chuyển ngữ các văn bản chuyên ngành từ tiếng Anh sang tiếng Việt trở nên thiết yếu trong nhiều lĩnh vực, không chỉ phục vụ mục tiêu học thuật mà còn đáp ứng yêu cầu thực tiễn của giao tiếp quốc tế và hội nhập kinh tế. Vì vậy, dịch thuật – đặc biệt là dịch văn bản chuyên ngành – trở thành một kỹ năng quan trọng đối với sinh viên chuyên ngành tiếng Anh, những người được kỳ vọng sẽ trở thành cầu nối ngôn ngữ trong các tình huống chuyên môn đa dạng.

Tuy nhiên, việc dịch văn bản chuyên ngành không chỉ là việc chuyển đổi từ ngôn ngữ nguồn sang ngôn ngữ đích mà còn đòi hỏi người dịch phải hiểu rõ đặc điểm văn bản, nắm vững thuật ngữ chuyên ngành và lựa chọn chiến lược dịch phù hợp để đảm bảo tính chính xác, nhất quán và tự nhiên. Sinh viên thường gặp khó khăn do thiếu kinh nghiệm thực tế, vốn từ chuyên môn còn hạn chế và kỹ năng xử lý văn bản phức tạp chưa cao.

Việc lựa chọn sai chiến lược dịch có thể dẫn đến sai lệch nội dung, mất tính chuyên môn và làm giảm hiệu quả truyền đạt.

Trong bối cảnh đó, nghiên cứu về chiến lược dịch thuật đóng vai trò quan trọng trong việc nâng cao chất lượng đào tạo môn dịch. Việc phân tích quá trình dịch và chiến lược mà sinh viên sử dụng sẽ giúp hiểu rõ năng lực xử lý ngôn ngữ, đồng thời là cơ sở để cải tiến chương trình giảng dạy. Bài báo này nhằm khảo sát các chiến lược dịch phổ biến của sinh viên chuyên ngữ và phân tích những khó khăn ảnh hưởng đến việc lựa chọn, vận dụng chiến lược. Kết quả nghiên cứu mang lại giá trị lý luận và thực tiễn trong phát triển chương trình đào tạo dịch thuật hiệu quả hơn.

II. NỘI DUNG NGHIÊN CỨU

2.1. Cơ sở lý luận

Nghiên cứu về chiến lược dịch thuật đã được quan tâm rộng rãi trong ngành nghiên cứu dịch từ nửa sau thế kỷ 20. Một trong những công trình nền tảng là của Vinay và Darbelnet (1958),

với bảy phương pháp dịch bao gồm vay mượn (borrowing), phiên âm (calque), dịch sát nghĩa (literal translation), chuyển đổi (transposition), điều chỉnh (modulation), tương đương (equivalence), và thích nghi (adaptation). Đây là nền tảng để phân tích cách người dịch lựa chọn và sử dụng kỹ thuật phù hợp với từng văn bản cụ thể. Theo hai tác giả này, “dịch không chỉ là chuyển từ ngôn ngữ này sang ngôn ngữ khác, mà là hành vi tái tạo chức năng giao tiếp trong bối cảnh văn hóa khác biệt” (Vinay & Darbelnet, 1958, tr. 8).

Newmark (1988) tiếp tục đóng góp với việc phân chia hai phương pháp chính là dịch nghĩa (semantic translation) và dịch giao tiếp (communicative translation). Ông nhấn mạnh rằng: “Mục tiêu cuối cùng của dịch thuật là tìm ra điểm cân bằng giữa sự trung thành với văn bản gốc và khả năng tiếp nhận của người đọc mục tiêu” (Newmark, 1988, tr. 45). Điều này đặc biệt phù hợp trong dịch văn bản chuyên ngành, nơi cần duy trì chính xác nội dung chuyên môn trong khi vẫn đảm bảo sự mạch lạc, rõ ràng trong ngôn ngữ đích.

Chesterman (1997) cho rằng chiến lược dịch nên được nhìn nhận như một “memetic structure” – nghĩa là các kỹ thuật dịch mang tính lặp lại, lan truyền và thích nghi, phản ánh quá trình học hỏi và phát triển của người dịch. Ông phân loại chiến lược dịch thành ba nhóm chính: chiến lược ngữ nghĩa (semantic strategies), cú pháp (syntactic strategies), và chiến lược thực dụng (pragmatic strategies). Cách tiếp cận này cho phép người nghiên cứu phân tích hành vi ngôn ngữ của sinh viên một cách hệ thống hơn.

Ngoài ra, nghiên cứu của Molina và Hurtado Albir (2002) đề xuất một danh mục 18 kỹ thuật dịch thuật, có thể áp dụng linh hoạt tùy vào mục tiêu, loại văn bản, và trình độ người dịch. Theo họ, “không có kỹ thuật nào là tuyệt đối đúng, điều quan trọng là khả năng lựa chọn phù hợp với bối cảnh dịch” (Molina & Hurtado Albir, 2002, tr. 499). Danh mục này giúp mở rộng khái niệm chiến lược dịch trong giảng dạy và nghiên cứu học thuật hiện đại.

Cuối cùng, Baker (1992) trong cuốn *In Other Words* nhấn mạnh tầm quan trọng của việc nhận diện các vấn đề tương đương ở nhiều cấp độ: từ, cụm từ, ngữ pháp, văn bản và ngữ cảnh. Bà cho rằng “một trong những thử thách lớn nhất đối với

người dịch là tái tạo ý nghĩa trong khi vẫn giữ được hình thức và chức năng giao tiếp” (Baker, 1992, tr. 11). Quan điểm này đặc biệt có giá trị khi nghiên cứu việc sinh viên xử lý các khái niệm kỹ thuật hoặc từ chuyên ngành phức tạp trong bản dịch.

Từ những nền tảng lý thuyết trên, nghiên cứu này sử dụng khung phân tích của Vinay & Darbelnet (1958) và Molina & Hurtado Albir (2002) để phân loại và đánh giá các chiến lược dịch mà sinh viên lựa chọn trong bối cảnh dịch thuật văn bản chuyên ngành.

2.2. Mục tiêu và câu hỏi nghiên cứu

2.2.1. Mục tiêu

Dịch thuật không chỉ là quá trình chuyển đổi ngôn ngữ từ bản gốc sang ngôn ngữ đích mà còn là một hoạt động mang tính tư duy và chiến lược cao. Đặc biệt trong bối cảnh dịch các văn bản chuyên ngành – vốn có đặc trưng riêng về mặt thuật ngữ, cấu trúc ngữ pháp, phong cách diễn đạt và nền tảng tri thức chuyên môn – người dịch cần lựa chọn chiến lược phù hợp để vừa đảm bảo độ chính xác về mặt nội dung, vừa duy trì tính mạch lạc và tự nhiên của văn bản đích. Đối với sinh viên chuyên ngành tiếng Anh, việc tiếp cận với các văn bản chuyên ngành trong quá trình học tập là cơ hội để rèn luyện năng lực dịch thuật. Tuy nhiên, thực tế cho thấy nhiều sinh viên gặp khó khăn trong việc lựa chọn và áp dụng chiến lược dịch hiệu quả, do hạn chế về vốn từ vựng chuyên ngành, kiến thức nền cũng như kinh nghiệm xử lý các dạng văn bản phức tạp.

Từ những lý do trên, nghiên cứu được thực hiện nhằm đạt hai mục tiêu chính. Thứ nhất, nghiên cứu hướng đến việc xác định và hệ thống hóa các chiến lược dịch thuật phổ biến mà sinh viên chuyên ngành tiếng Anh thường sử dụng khi dịch các văn bản chuyên ngành. Thông qua việc phân tích bài dịch thực tế và phỏng vấn sinh viên, nghiên cứu kỳ vọng làm rõ mức độ phổ biến của từng chiến lược, cũng như cách sinh viên lựa chọn và vận dụng chiến lược trong các bối cảnh cụ thể. Thứ hai, nghiên cứu cũng đặt mục tiêu phân tích những yếu tố gây khó khăn và ảnh hưởng đến việc lựa chọn chiến lược dịch của sinh viên. Đây là khía cạnh quan trọng nhằm lý giải vì sao sinh viên ưu tiên hoặc né tránh một số kỹ thuật dịch thuật nhất định, từ đó giúp giảng viên và nhà thiết kế chương trình đào tạo có những điều chỉnh phù

hợp để nâng cao hiệu quả giảng dạy dịch thuật trong môi trường giáo dục đại học hiện nay.

2.2.2. Câu hỏi nghiên cứu

1. Sinh viên chuyên ngành tiếng Anh sử dụng những chiến lược dịch thuật nào khi dịch văn bản chuyên ngành?

2. Những khó khăn nào ảnh hưởng đến việc lựa chọn và áp dụng chiến lược dịch của sinh viên?

2.3. Phương pháp nghiên cứu

Nghiên cứu áp dụng phương pháp hỗn hợp (mixed methods) nhằm kết hợp giữa định lượng và định tính để thu thập và phân tích dữ liệu một cách toàn diện.

Đối tượng nghiên cứu gồm 30 sinh viên năm cuối chuyên ngành tiếng Anh tại một trường đại học ở miền Nam Việt Nam, những người đã hoàn thành ít nhất một học phần về dịch thuật.

Dữ liệu được thu thập thông qua ba công cụ chính:

(1) Một bài dịch thực hành với đoạn văn chuyên ngành dài khoảng 250 từ, được trích từ tài liệu kinh tế và công nghệ;

(2) Bảng hỏi khảo sát nhằm thu thập thông tin về tần suất sử dụng các chiến lược dịch và khó khăn mà sinh viên gặp phải;

(3) Phỏng vấn bán cấu trúc với 10 sinh viên nhằm làm rõ lý do lựa chọn chiến lược dịch, cảm nhận cá nhân và nhận diện các yếu tố ảnh hưởng.

Phân tích dữ liệu bao gồm việc mã hóa các bài dịch theo khung lý thuyết của Vinay & Darbelnet (1958), thống kê tần suất chiến lược được sử dụng bằng phần mềm Excel và phân tích nội dung phỏng vấn để rút ra các mẫu hành vi dịch thuật phổ biến và các yếu tố tác động đến lựa chọn chiến lược dịch.

2.4. Kết quả và thảo luận

2.4.1. Các chiến lược được sử dụng

Phân tích 30 bài dịch cho thấy sinh viên sử dụng kết hợp nhiều chiến lược nhằm xử lý các đặc điểm ngôn ngữ và chuyên ngành khác nhau của văn bản. Chiến lược dịch sát nghĩa (literal translation) xuất hiện phổ biến ở các cụm danh từ và cụm động từ rõ nghĩa. Diễn giải lại (paraphrasing) thường được áp dụng với câu dài, cấu trúc phức tạp hoặc thuật ngữ chưa có từ tương đương. Vay mượn (borrowing) xuất hiện với những thuật ngữ như “algorithm”, “token”, “outsourcing”. Trong khi đó, chuyển đổi và thích nghi (transposition/adaptation) được sử dụng trong các cụm từ mang

yếu tố văn hóa hoặc đơn vị đo lường đặc thù.

Dữ liệu khảo sát cho thấy sinh viên sử dụng đa dạng các chiến lược dịch thuật khi tiếp cận văn bản chuyên ngành, tuy nhiên mức độ phổ biến của mỗi chiến lược có sự khác biệt đáng kể. Trong số 30 sinh viên tham gia nghiên cứu, có đến 93.3% sử dụng chiến lược dịch sát nghĩa (literal translation), cho thấy đây là phương pháp được ưa chuộng nhất, đặc biệt trong những cụm từ chuyên ngành rõ ràng và có từ tương đương chính xác trong tiếng Việt, như “economic growth” được dịch thành “tăng trưởng kinh tế”.

Chiến lược diễn giải lại (paraphrasing) đứng thứ hai với tỷ lệ 73.3%, thường được sinh viên áp dụng khi gặp các khái niệm phức tạp hoặc thuật ngữ chưa quen thuộc. Ví dụ, “blockchain mechanism” được diễn giải là “hệ thống chuỗi khối” để đảm bảo người đọc dễ hiểu hơn trong ngữ cảnh tiếng Việt.

Chiến lược vay mượn (borrowing) cũng được sử dụng với tỷ lệ tương đối cao (63.3%), chủ yếu trong các trường hợp mà thuật ngữ chưa có từ tương đương phổ biến hoặc khi giữ nguyên thuật ngữ sẽ đảm bảo tính chính xác cao hơn, như từ “token”.

Trong khi đó, chiến lược thích nghi (adaptation) và phiên âm (calque) ít được áp dụng hơn, lần lượt chiếm 43.3% và 30%. Điều này có thể phản ánh sự e ngại hoặc thiếu kinh nghiệm của sinh viên trong việc điều chỉnh nội dung để phù hợp với văn hóa và ngữ cảnh bản địa.

Tóm lại, số liệu từ bảng minh họa cho thấy sinh viên có xu hướng lựa chọn các chiến lược quen thuộc, dễ áp dụng và ít rủi ro hơn. Tuy nhiên, việc thiếu linh hoạt trong sử dụng các chiến lược như thích nghi hay phiên âm có thể ảnh hưởng đến chất lượng và tính tự nhiên của bản dịch trong một số tình huống cụ thể.

2.4.2 Khó khăn gặp phải

Trong quá trình phân tích bảng khảo sát và nội dung phỏng vấn, nghiên cứu đã nhận diện được nhiều khó khăn ảnh hưởng đến việc lựa chọn và vận dụng chiến lược dịch thuật của sinh viên. Những khó khăn này không chỉ xuất phát từ trình độ ngôn ngữ mà còn liên quan đến yếu tố tâm lý, kiến thức chuyên ngành và khả năng xử lý thông tin trong thời gian giới hạn. Dữ liệu định lượng từ bảng hỏi cho thấy nhiều sinh viên gặp phải hơn một loại khó khăn khi dịch văn bản chuyên ngành.

Bảng. Các khó khăn phổ biến trong quá trình dịch của sinh viên

Loại khó khăn	Số SV gặp phải	Tỷ lệ (%)	Ví dụ minh họa
Thiếu vốn từ vựng chuyên ngành	22/30	73.3%	Không hiểu hoặc dịch sai “supply chain”, “equity”, “outsourcing”
Cấu trúc câu phức, dài	18/30	60%	Gặp khó khăn với câu ghép, mệnh đề quan hệ hoặc các cấu trúc bị động
Không xác định rõ văn phong văn bản	15/30	50%	Dùng từ không phù hợp với phong cách học thuật/chuyên ngành
Khó lựa chọn từ tương đương chính xác	14/30	46.7%	Phân vân khi dịch “platform” là “nền tảng” hay giữ nguyên là “platform”
Áp lực thời gian và thiếu tự tin	10/30	33.3%	Dịch vội vàng, không kiểm tra kỹ, dẫn đến sai sót

Kết quả trên cho thấy, thiếu vốn từ vựng chuyên ngành là khó khăn nổi bật nhất, với 73.3% sinh viên gặp phải. Điều này dễ hiểu bởi hầu hết sinh viên chưa được tiếp cận nhiều với các tài liệu chuyên sâu trong các lĩnh vực như kinh tế, công nghệ, y học,... dẫn đến sự lúng túng trong việc xử lý các thuật ngữ đặc thù. Khó khăn thứ hai là cấu trúc câu phức tạp, chiếm 60%. Các cấu trúc như mệnh đề quan hệ, câu bị động, câu ghép nhiều tầng thường khiến sinh viên mất phương hướng, đặc biệt khi không xác định được mạch logic trong câu. Bên cạnh đó, việc xác định văn phong cũng là một trở ngại lớn: nhiều sinh viên không phân biệt được giữa văn phong học thuật, chuyên môn và văn bản thường, dẫn đến việc sử dụng từ vựng hoặc cấu trúc không phù hợp. Khó khăn về việc lựa chọn từ tương đương chính xác (46.7%) và yếu tố tâm lý như áp lực thời gian hay thiếu tự tin (33.3%) cũng ảnh hưởng đáng kể đến chất lượng bản dịch. Nhiều sinh viên chia sẻ rằng họ thường dịch theo cảm tính hoặc “dịch cho xong”, đặc biệt khi không chắc chắn, dẫn đến việc lựa chọn chiến lược dịch một cách thiếu hiệu quả. Những kết quả này một lần nữa cho thấy rằng, để nâng cao năng lực dịch thuật, sinh viên không chỉ cần được trang bị về mặt kỹ thuật mà còn cần được hỗ trợ về mặt tâm lý, quản lý thời gian và tăng cường tiếp xúc với tài liệu chuyên ngành thực tế.

2.5. Thảo luận

Kết quả nghiên cứu cho thấy sinh viên chuyên

ngành tiếng Anh sử dụng đa dạng các chiến lược dịch thuật khi xử lý văn bản chuyên ngành, trong đó phổ biến nhất là dịch sát nghĩa, diễn giải lại và vay mượn. Điều này phù hợp với nhận định của Vinay và Darbelnet (1958), rằng người dịch thường áp dụng các kỹ thuật khác nhau tùy theo đặc điểm ngữ nghĩa và cấu trúc của văn bản gốc. Việc sinh viên ưu tiên chiến lược dịch sát nghĩa phản ánh xu hướng “an toàn” khi chuyển ngữ, đặc biệt trong các văn bản học thuật, nơi độ chính xác được ưu tiên cao. Tuy nhiên, sự phụ thuộc quá mức vào dịch sát nghĩa có thể dẫn đến bản dịch thiếu tự nhiên hoặc không phù hợp với văn phong chuyên ngành trong tiếng Việt. Điều này gợi mở mối liên hệ với quan điểm của Newmark (1988) về sự cần thiết phải cân bằng giữa dịch nghĩa và dịch giao tiếp để đạt hiệu quả truyền đạt.

Bên cạnh đó, những khó khăn như thiếu vốn từ vựng, không xác định được văn phong hay áp lực thời gian cho thấy sinh viên còn thiếu sự chuẩn bị kỹ lưỡng về kỹ năng xử lý văn bản chuyên ngành. Kết quả này củng cố lập luận của Baker (1992) rằng kỹ năng xử lý tương đương và điều chỉnh theo bối cảnh mục tiêu là thách thức lớn đối với người học dịch. Việc thiếu tự tin và không có cơ chế phản hồi rõ ràng cũng làm giảm khả năng học hỏi và cải thiện qua từng bài dịch. Từ đó có thể thấy rằng năng lực dịch thuật không chỉ là vấn đề ngôn ngữ, mà còn liên quan đến tư duy chiến lược, kinh nghiệm thực hành và nhận thức về mục

tiêu giao tiếp của văn bản. Việc giảng dạy dịch thuật vì thế cần chuyển từ hướng kiểm tra kết quả sang chú trọng quá trình, giúp sinh viên nhận diện và lựa chọn chiến lược một cách chủ động và linh hoạt hơn.

2.6. Gợi ý sư phạm

Từ kết quả nghiên cứu, một số gợi ý được đề xuất nhằm nâng cao hiệu quả giảng dạy dịch thuật cho sinh viên chuyên ngành tiếng Anh. Trước hết, giảng viên nên thiết kế hoạt động dịch mang tính thực tiễn, sử dụng các văn bản chuyên ngành thật từ các lĩnh vực như kinh tế, công nghệ, môi trường... để sinh viên làm quen với văn phong và thuật ngữ thực tế. Ngoài ra, việc tổ chức thảo luận nhóm sau khi dịch sẽ giúp sinh viên so sánh các chiến lược được sử dụng, nhận phản hồi từ bạn học và giảng viên, từ đó nâng cao khả năng tự điều chỉnh. Thứ hai, cần lồng ghép nội dung đào tạo về chiến lược dịch thuật vào chương trình giảng dạy chính thức. Sinh viên nên được học về các chiến lược cụ thể như chuyển đổi, thích nghi, diễn giải lại... cùng với ví dụ và bài tập minh họa để vận dụng linh hoạt. Cuối cùng, việc đánh giá năng lực dịch nên mở rộng theo hướng đánh giá

quá trình dịch, phân tích lựa chọn chiến lược, thay vì chỉ chấm điểm sản phẩm cuối cùng. Việc sử dụng nhật ký học tập (translation journal) hoặc bản tự đánh giá sẽ giúp sinh viên phát triển tư duy phản biện và kỹ năng dịch bền vững hơn.

III. KẾT LUẬN

Nghiên cứu đã chỉ ra rằng sinh viên chuyên ngành tiếng Anh có xu hướng sử dụng kết hợp nhiều chiến lược dịch thuật khi dịch văn bản chuyên ngành, trong đó phổ biến nhất là dịch sát nghĩa, diễn giải lại và vay mượn. Tuy nhiên, các khó khăn như thiếu vốn từ vựng chuyên ngành, khó xử lý cấu trúc phức tạp và thiếu kỹ năng xác định văn phong đã ảnh hưởng đáng kể đến quá trình lựa chọn chiến lược dịch hiệu quả. Những phát hiện này cho thấy nhu cầu cần thiết trong việc nâng cao năng lực dịch thuật cho sinh viên không chỉ ở mức độ ngôn ngữ mà còn ở khả năng tư duy chiến lược, phân tích văn bản và hiểu biết chuyên ngành. Các gợi ý sư phạm đưa ra trong nghiên cứu hướng đến việc cải tiến chương trình đào tạo, giúp sinh viên phát triển kỹ năng dịch một cách toàn diện và phù hợp với yêu cầu của thị trường lao động hiện nay.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- Baker, M. (1992). *In other words: A coursebook on translation*. Routledge.
- Chesterman, A. (1997). *Memes of Translation: The spread of ideas in translation theory*. John Benjamins Publishing.
- Molina, L., & Hurtado Albir, A. (2002). *Translation techniques revisited: A dynamic and functionalist approach*. *Meta: Journal des traducteurs*, 47(4), 498–512. <https://doi.org/10.7202/008033ar>
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice Hall.
- Vinay, J. P., & Darbelnet, J. (1958). *Stylistique comparée du français et de l'anglais: Méthode de traduction*. Didier.